

A. Birihi, V. Mokienko, L. Stepanova, Slovar' frazeologičeskikh sinonimov ruskogo jazyka (Rostov na Donu 1997)

Janez Keber

IZVLEČEK: V prispevku je predstavljen slovar frazeoloških sinonimov ruskega jezika avtorjev A. Biriha, V. Mokienka, L. Stepanove. Slovar vsebuje okrog 7000 frazemov. Od drugih sinonimnih slovarjev se razlikuje po tem, da so sopomenski nizi frazemov razvrščeni pod abecedno urejenimi besednimi pomenskimi dominantami. Sopomenski nizi frazemov so pod besedno pomensko dominantno razvrščeni hierarhično po načelu od splošnega k delnemu, posebnemu ter s stilno gradacijo. Glede na gradivo temelji slovar na večjem upoštevanju virov in dejstev živega jezika, tj. pogovornih in publicističnih izrazov, ljudskih frazemov, vulgarizmov, slengizmov, dialektizmov ipd.

A. Birihi, V. Mokienko, L. Stepanova, Slovar' frazeologičeskikh sinonimov ruskogo iazyka (Rostov-na-Donu 1997)

ABSTRACT: The article presents the dictionary of Russian phraseological synonyms by A. Birihi, V. Mokienko and L. Stepanova. The dictionary comprises about 7,000 phrasemes. What makes it different from other synonymic dictionaries is the arrangement of synonymic phraseme strings according to their dominant content word. The entries are arranged hierarchically: from general to partial/specific, and with regard to their stylistic gradation. The corpus material for this dictionary has been collected from various sources and with consideration of actual spoken language, i.e. colloquial and journalistic expressions, catchphrases, vulgar, slang, dialectal and other expressions.

Slovar frazeoloških sinonimov ruskega jezika avtorjev Aleksandra Biriha, Valerija Mokienka in Ljudmile Stepanove vsebuje okrog 7000 frazemov in obsega 352 strani. Delo je rezultat več kot dvajsetletnega zbiranja materiala in dela z različnimi viri. Med temi je najvažnejša frazeološka raba v živi sodobni ruski govorici. S težnjo po čim bolj popolnem opisu sopomenskih nizov v frazeologiji želijo avtorji olajšati delo prevajalcem, filologom rusistom ter vsem, ki proučujejo in ljubijo ruski jezik.

Avtor uvodnih strani (str. 3–11) z naslovom *K bralcu (K čitatelju)* je V.

Mokienko. Na njih se obrača na bralca s pojasnili in podatki o sestavi slovarja in njegovi zasnovi. Na str. 12 so navedene ruska abeceda in okrajšave. Od strani 13 do 349 sledi slovarski del s sopomenskimi nizi frazemov, ki so razvrščeni pod abecedno razvrščenimi besednimi pomenskimi dominantami.

V nadaljevanju bom najprej povzel nekatere ključne poudarke V. Mokienka v uvodnem delu, za tem pa bom na kratko prikazal nekaj zanimivejših sopomenskih nizov v slovarskem delu in jih nekoliko primerjal s slovenskimi.

V uvodnem delu avtor pojasnjuje, da je v slovarju zajeta idiomatika, tj. nabor frazemov v ožjem pomenu. Frazem se torej pojmuje kot sorazmerno stalna, reproducirana, ekspresivno obarvana zveza besed, ki ima praviloma celovit pomen. Med obravnavanemu predhodnimi sinonimnimi ruskimi slovarji avtor omenja *Slovar frazeoloških sinonimov ruskega jezika*¹ avtorjev Žukova, Sidorenka in Škljarova in ga ima za dragocen poizkus sistematizacije ruske frazeologije. Ta je v tem slovarju pojmovana kot samostojen sistem, neodvisen od leksičnega sistema. Gradivo v njem se razvršča brez povezave z leksiko. Sinonimni nizi so razporejeni za dominantnim frazemom, kar bralca omejuje pri iskanju potrebnega podatka. Orientacija na čisto frazeološko semantiko je avtorje prisilila, da je znatno zmanjšano število opisovanih sopomenskih nizov, s čimer je osiromašen prikaz vsega bogastva ruske frazeologije.

Slovar Biriha, Mokienka in Stepanove se od slovarja Žukova razlikuje po tem, da so sopomenski nizi frazemov razvrščeni pod abecedno urejenimi besednimi pomenskimi dominantami. Leksika in frazeologija imata v svoji semantiki mnogo skupnega, posebno na denotativni ravni. S postavitvijo običajno najbolj pogoste in stilno nevtralne besedne pomenske dominante v tekočo pagino bralec namreč zlahka najde frazeološki niz sopomenk. To velja posebno za prevajalce in tuje bralce, za katere je intuitivno iskanje frazema – dominante izjemno težko.²

Princip sorazmernosti in korelacije frazema z besedo je omogočil tudi znatno povečanje števila sopomenskih nizov, obravnavanih v slovarju. Do povečanega obsega gradiva je prišlo tudi zaradi uporabe velikega števila virov in upoštevanja dejstev živega govora, npr. pogovornih zvez, publicističnih izrazov, ljudskih frazemov, vulgarizmov, slengizmov, dialektizmov ipd.

Velik del obravnavanega gradiva je kvalificiran pomensko s pomočjo dovolj izčrpnih razlag in stilno s pomočjo diferenciranega sistema oznak. To omogoča predstaviti bralec osnovne funkcionalno stilne in pomenske razlike in nianse, značilne za posamezne frazeme. Podrobna kvalifikacija je zelo pomembna tudi za učno prakso.

Sopomenski nizi frazemov so pod besedno pomensko dominantno razvrščeni hierarhično po načelu od splošnega k delnemu, posebnemu ter s stilno gradacijo. Problem natančne hierarhizacije frazeološkega gradiva znotraj sopomenskega niza je med najbolj kompliciranimi problemi, ki do zdaj še niso rešeni ne v teoriji ne v

¹ Gl. Žukov V. L., Sidorenko M. I., Škljarov V. T., *Slovar' frazeologičeskikh sinonimov ruskega jezika*, Moskva 1987.

² Upoštevanje in navajanje besednih sopomenk skupaj s frazeološkimi je glede na povedano zelo umestno tudi pri navadnem enojezičnem frazeološkem slovarju, saj ponuja uporabniku bogatejši izbor jezikovnih sredstev. Tak pristop uporabljam tudi pri sestavljanju frazeološkega slovarja slovenskega jezika.

praksi sinonimije. Zato se v večini ruskih sinonimnih slovarjev frazemi pravzaprav ne hierarhizirajo. Mokienko navaja nekaj zgledov za to in ugotavlja tudi, da v tem ni enotnega pristopa niti v tujih slovarjih.

Pri taki neurejenosti in stihiji v opredelitvi frazeološkega gradiva v sinonimnih slovarjih so sestavljavci obravnavanega slovarja hoteli vzpostaviti vsaj relativno celotno hierarhizacijo sistema razporeditve frazemov znotraj slovarskega članka. Osnovno vodilo pri taki hierarhizaciji je bila frazeološka semantika, ki je narekovala zaporedje podajanja izrazov. Pri številnih nizih so želeli maksimalno diferencirati tiste pomenske odtenke, ki po mnenju mnogih frazeologov tudi tvorijo specifiko frazeološkega pomena. Zaradi tega so si prizadevali diferencirati sopomenske nize tudi po njihovem notranjem razvrščanju. Tako je že omenjeni niz **obmanyvat'** v danem slovarju hierarhično detajliran. Ta detajliranost temelji tako na osnovi kompleksne analize frazeoloških in splošnih slovarjev ruskega jezika, kot tudi na osnovi leksikografske intuicije sestavljavcev. Pri tem je prevladujoča usmerjenost take semantične hierarhije linija »od zgoraj navzdol«, tj. od bolj splošnega pomena – k bolj diferenciranemu, karakterističnemu, posebnemu.

Niz 'obmanyvat' kogo-l., stavit' v glupoe položenie' (tj. 'ogoljufati, opehariti koga, spraviti v neroden položaj'), katerega razporeditev so lahko bralci razbrali iz uvodne predstavitve slovarjev predhodnikov, ima v obravnavanem slovarju naslednjo hierarhizacijo:

- 1) 'obmanyvat' kogo-l., stavit' v glupoe položenie' (**ostavljat'/ostavit' v durakah kogo. Prost.**);
- 2) 'obmanyvat', provodit' kogo-l.; perehitrit' kogo-l.' (**nastavljat'/nastavit' (nakleit', natjnut') nos komu; vodit'/provesti za nos kogo; poddevat'/poddet' (pojmat', podcepit') na udočku (na udu. Ustar.) kogo i t. d.**);
- 3) 'ostavljat' ni s čem; obmanyvat, oduračivat' kogo-l.' (**ostavljat'/ostavit' s nosom kogo. Iron.**);
- 4) 'otvlekat' čem-l. vnimanie ot glavnogo, obmanyvat' kogo-l.' (**otvodit'/otvesti glaza komu; zamazyvat'/zamazat' glaza komu čem. Prost.**);
- 5) 'postojannymi razgovorami namerenno otvlekat' vnimanie ot glavnogo, obmanyvat' kogo-l.' (**zagovaryvat'/zagovorit' zuby komu**);
- 6) 'obmanyvat' kogo-l., predstavljaja čto-l. v bolee vygodnom osveščeenii, čem čto est' na samom dele' (**vtirat'/vteret' očki komu**);
- 7) 'hvastajas', obmanyvat', sozdavat' lučšee vpečatlenie o sebe ili o čem-l.' (**puskat'/pustit' pyl' v glaza komu**);
- 8) 'vnušat' komu-l. ložnye predstavljenja o čem-l.; obmanyvat' kogo-l.' (**pudrit'/zapudrit' mozgi komu. Prost.; moročit'/zamoročit' golovu (bašku. Gruboprost.) komu; zabivat'/zabit' baki komu. Prost.; vkručivat'/vkrutit' baki komu. Prost.; zabivat'/zabit' pamoroki komu. Prost.; sbivat'/sbit s tolku kogo; sbivat'/sbit' s pantalyku kogo. Prost.; vešat' lapšu (navesit' lapši) na uši komu. Nov. prost.**);
- 9) 'dejstvujaja obmannym putem, pribegajaja k različnym ulovkam, dobivat'sja čego-l. ot kogo-l.' (**brat'/vzjat' na pušku (na puškarja. Prost.) kogo; brat'/vzjat' na arapa kogo. Prost. ili žarg.; brat'/vzjat' na šarap kogo. Ustar. prost.**

ili žarg.; **brat'/vzjat' na haljavu (haljavku. Šutl.iron.) kogo. Gruboprost. ili žarg.; brat'/vzjat' na fonar' kogo. Žarg.; pojmat' (poddet') na fufu kogo. Prost.;**
10) 'zaputyvat', obmanyvat' kogo-l.' (**metat' petli**).³

Kot vidimo, se razen semantične dominante znotraj podskupin predlaga tudi bolj detajlirana stilna gradacija. Navaja se s pomočjo oznak, ki uvrščajo ta ali drugi frazem v področje uporabe, stopnjo njegove aktualnosti v sodobnem ruskem jeziku in ekspresivno-čustvene tonalnosti. Tako označevanje je bila tudi naloga, ki je v mnogočem nova in eksperimentalna, kajti v večini frazeoloških in splošnih slovarjih ruskega jezika ni niti sporadičnih poskusov okarakterizirati frazeologijo s tega aspekta. Mnogi leksikografi ad hoc sprejemajo samo odnos frazemov do splošne "pogovorno prostorečne stihije".

Predstavljeni zgradbi sinonimnih nizov je šla v prid tudi določena orientacija na strukturno-semantične modele, po katerih nastaja masa frazemov in njihovih leksičnosemantičnih različic. Takšno orientacijo so implicitno že uporabljali nekateri frazeografi, in je, kot kaže, popolnoma dokazala svojo upravičenost (celeso-obraznost').

Razume se, da so podobna gradacija, kot tudi konkretne hierarhizacije "splošnega" in "delnega" znotraj vsakega niza, v neki meri relativni in se lahko včasih izkažejo za subjektivne. Subjektivno pa izhaja iz samega ekspresivno-emocionalnega, ocenjevalnega bistva frazeološke semantike: kajti ta, ki se izraža z oksimoronom, je *objektivno subjektivna*. Zato bodo sestavljavci hvaležni za kakršnekoli popravek semantične hierarhije, ki ga bo predlagal bralec. Prav tako tudi za kakršnekoli popravke in dopolnjevanje gradiva, ki odražajo dinamiko sprememb v jeziku v zadnjih letih.

Kot sem omenil v začetku, bom v nadaljevanju podal tudi nekatere zanimivejše sopomenske nize iz obravnavanega slovarja in jih poskusil nekoliko primerjati s slovenskimi. Zanimiv in kompleksen primer je že navedeni niz pod besedno dominantno **obmanyvat'**, slovensko **(o)goljufati**, **(pre)varati** (gl. zgoraj in op. 3).

³ Ruski sopomenski niz, podan v hierarhični razporeditvi, je precej bogat. Enako bi lahko ugotovili za nekatere druge jezike, med njimi tudi za slovenski jezik. Ko sem v Jezikoslovnih zapiskih I (1991), 99–111 pojasnjeval izraz **(o)pehariti** '(o)goljufati, (pre)varati (s pomočjo peharja)' sem našel niz 83 besednih in frazeoloških sopomenk z navedenih pomenom. Od takrat naprej sem našel še precej sopomenk, tako da bi bil zdajšnji sopomenski niz precej daljši. Tu bom navedel samo izbor teh sopomenk: cehtariti, cehtati, ciganiti, ociganiti, farbati, nafarbati, speljati koga na led, ujeti koga na limanice, zvbati koga na limanice, iti (komu) na limanice, naapriliti, nalimati, namazati, napetnajstiti, opetnajstiti, prepetnajstiti, naplavšati, naplesti, nasamariti, nasankati koga, nasankati se, nasmoliti se, osmoliti se (prim. smola se drži koga, imeti smolo), nasukati, nategniti, potegniti, vleči koga za nos, voditi koga za nos, obrniti, ofrnažiti, ukaniti se, okraati, oslepariti, preslepiti, slepariti, osmoditi, dobiti koga v past, ujeti koga v past, plahtati, naplahtati, prehudičiti, prelisičiti, prešestnajstiti, pretentati, okrog prinašati koga, spariti, upihati komu kašo, upiliti, upiliti se, ujeti koga v zanko, zajebati se, zaribati se, prepeljati koga žejnega čez vodo.

V ruskem sopomenskem nizu sta pod dominantno **obsudit'/obsuždat** frazeološke sopomenke **Razbirat'/razobrat' po kostočkam kogo, što** in **Peremyvat' kostočki komu; Česat'/počesat'jazyki (jazyčki, jazykami) o kom, pro kogo; Jazyki točit' na kom**. Zadnje tri so zastarele in imajo tudi pomen 'spletkariti'.

Rus. **razbirat'/razobrat' po kostočkam kogo, što** približno ustreza sle. ekspr. **obradi vsakega človeka** 'povedati o kom veliko slabega' in ekspr. **obradi koga do kosti** 'zelo obrekovati koga'. Z rus. **česat'/počesat'jazyki (jazyčki, jazykami) o kom, pro kogo; jazyki točit' na kom** pa bi lahko primerjali sle. ekspr. **jezike si brusiti o kom/čem** 'veliko govoriti o čem, opravljati' in star. **vlačiti koga po zobeh** 'opravljati, obrekovati'.

Pod rus. dominantno **preuveličivat'/preuveličit'** so sopomenke **Delat'/sdelat' iz muhi slona. Neodobr.; Delat'/sdelat' iz gorošinki goru. Redko, neodobr.; Delat'/sdelat' iz kapli okean Redko, neodobr.; Delat'/nadelat' (sdelat') mnogo šumu iz ničego. Neodobr.; Sguščat'/sgustit' kraski; Vozvodit'/vozvesti v kvadrat čto. Nov.**

Ustrezni sle. frazemi so pog. **delati (narediti) iz muhe slona** 'močno pretiravati'; **delati iz komarja slona; delati iz muhe konja, delati iz mušice konja; delati mnogo hrupa za (prazen) nič** 'brez potrebe se zelo razburjati'; ekspr. **iskati dlako v jajcu** 'pretiravati v zahtevah po natančnosti' itd.

Rus. dominantna **krasnyj** (= rdeč) ima naslednje frazeološke sopomenke – primere: **Krasnyj kak rak; krasnyj kak mak; krasnyj kak pion; krasnyj kak pomidor; krasnyj kak kumač; alyj (krasnyj) kak krov'**. O kom-l., čem-l. jarko-krasnym, alom, puncovom.

Krasnyj kak kirpič. O kom-l., čem-l. kirpičnevato-krasnoga cveta.

Krasnyj kak svēkla. O kom-l., čem-l. lilovato-krasnoga cveta.

Alyj (krasnyj) kak krov'; alyj kak znamja. *Vysok.* O čem-l. (osobenno materii, odežde) jarko-krasnoga, aloga cveta.

Rus. sopomenskemu nizu ustrezajo sle. **rdeč kot kri, rdeč kot kuhan rak, rdeč kot puran**. Ruski niz je v tem primeru precej daljši, saj je v primerah uporabljeno skoraj vse, kar je rdeče barve, tj. rak, mak, potonika, paradižnik, rdeča bombažna tkanina za zastave, kri, opeka, rdeča pesa, zastava.

S tem kratkim primerjalnim (rusko-slovenskim) prikazom končujem svoje listanje po slovarju frazeoloških sinonimov ruskega jezika avtorjev A. Biriha, V. Mokienco, L. Stepanove. Bistveno o slovarju je povedano v uvodu V. Mokienco, ki je zelo ekzakten in izčrpen, saj je v njem povedano in utemeljeno vse, kar vsebuje slovarski del. S prikazi nekaterih slovarskih člankov sem ta vtis skušal samo nekoliko ponazoriti in dopolniti s primerjavo z ustreznimi slovenskimi frazemi.

Ob koncu lahko zapišem predvsem to, da me je tu predstavljeni slovar pritegnil prav zaradi inovativnega pristopa (izhajanje iz besednih sopomenskih dominant), zelo natančne in zahtevne pomenske in stilne analize (hierarhizacija, gradacija pomenov) zelo bogatega in tudi sodobnega gradiva. Vsekakor bo odlično služil v uvodu navedenim namenom in uporabnikom ter raziskovalcem, med katerimi smo tudi pisci frazeoloških slovarjev.